

Malthusianizam u hrv. literaturi.

Fra Ante Cikojević.

Moderna obitelj.

Moderni svijet pod izlikom kulture i napretka hoće da poruši svetost obiteljske ljubavi i da daje obitelji samo materijalistički značaj. Prema njegovu shvaćanju ljubav obiteljska nema biti rasadnik ljudskoga života, već samo tjelesna ugodnost i uživanje. Zapriječenje poroda za kulturnoga tobože čovjeka nije ništa grdna ili nedostojna, jer je radjanje samovolji čovjeka ostavljeno, a nije nužni postulat razumne ljudske naravi.

Još u starini nalazimo ovakovo shvaćanje u djelu Onanovu, radi čega ga je Bog strogo kaznio nenadanom smrću.¹ Nego Onanov grijeh ostao je samo grijehom i nije prešao u kakov filozofski nazor. Nije se niko usudjivao, da jednu prljavštinu prekrije i zaogne u odjeću mudrosti. Za takovu smjelost trebalo je doći moderno doba, a prvi povod dala je teorija Malthusova.²

Prilike osamnaestoga stoljeća potakle su toga anglikanskoga teologa, a kasnije profesora povijesti i nacionalne ekonomije, da prouči socijalno stanje ljudstva i da nadje ljeka njegovim nevoljama. Tako ugleda svijetlo njegova knjiga „svrhu principa populacije“.³ U njoj nam objavljiva posljedice svoga proučavanja, a te jesu: da je populacija zlo čovječanstva, pa stoga da se mora tražiti, kako bi se spriječila ta populacija u velikom broju. Prema njegovu proučavanju prirast je pučanstva od periode do periode geometričan, t. j. dvostruko

¹ Gen. 38. 9..

² Malthus (čitaj Meltes) Tomas Robert (1766—1834).

³ Essay on the Principle of Population. London 1798. šesto izdanje i zadnje autorovo 1826.

napreduje, izraženo u brojkama: 1, 2, 4, 8, 16, 32 i t. d. Ali živež za uzdržanje života množi se samo aritmetično, t. j. poskače napred samo za jedan, izraženo u brojkama: 1, 2, 3, 4, 5, 6 itd. Radi ovakova procesa, zaključuje Malthus, mora nužno nastati glad, veliki broj ljudi mora biti izložen nevolji, a cijelo društvo nemirima i ratovima. Kao dokaz ove nauke bila bi Indija, a osobito Bengal, gdje se je pučanstvo kroz jedan vijek diglo od 10 milijuna na 70, a kroz to vrijeme bijesnila je sedam puta glad.

Kao lijek tomu zlu Malthus propisiva uzdržavljivost u ženidbi, a pri tomu postavlja nekoliko pravila: 1. nitko se ne bi smio ženiti prije, nego li imađe onoliko, koliko mu je potrebno za uzdržavanje obitelji; 2. treba ukinuti sve civilne institucije, koje pogoduju prirastu pučanstva; 3. država mora zaniijekati svaku asistenciju djeci, koja se rode iz potrebnoga braka i 4. država ne smije naložiti ženidbu niti zavodniku niti zavedenoj.

Ova je teorija pod imenom Malthusianizma danas poznata u svijetu; ona je već u svomu zametku nezdrava, a osnovana je na umišljenoj bazi, pa stoga nije ni u svomu početku donijela ništa dobra. Ali ona je tek poslije stala djelovati porazno, kada su se stali iz nje izvadjati skrajni zaključci za praktični život.

Malthus je od ljudi tražio neku vrstu čistoće — uzdržavljivost. No tjelesni čovjek ne razumije ono, što je od duha Božjega⁴ — on traži ugodnosti, razkošja. Pa jer treba izbjegavati populaciju kao izvor bijede i nevolje, stoga je on načelo Malthusovo iskrenuo na nemoralnu uzdržavljivost, a ta glasi: živi po nagonu, ali samo izbjegavaj radjanje. Tako je svojevrijedna sterilnost postala načelom, pače kao jedan filozofski nazor. I kako nema ludosti, koju ne bi kakov filozof branio u starini, tako je i ovaj nemoral našao svoje filozofe, a medju prvima broje se Stuart Mill⁵, Garnier⁶, Dunoyer⁷ i dr. Naravno da je time propagacija ovoga zla mnogo snage stekla. Stala su se dizati osobita društva i osnivati listovi u tu svrhu. Jedno takovo

⁴ I. Kor. 2, 14.

⁵ John Stuart Mill (1806—1873); Principles of Polit. Econ. London 1848. najnov. izd. 1900. Subjection of Women, London 1869. treće izd. 1883.

⁶ Garnier Jos. Clément (1813—1881) u svom djelu: Du princip de population. Paris 1857. drugo izdanje 1885.

⁷ Dunoyer Barthélemy Charl (1786—1862): Nouveau traité d' économie sociale. Paris 1830.

društvo bilo je osnovano u Londonu, a poslije i po drugim krajevima. Godine 1903. ustanovio je Pavao Robin ligu i prozvao ju ligom za preporodjenje ljudsko.⁸ Pače on smatra, da je glavna točka ženske emancipacije u slobodnom radjanju djece. A zatim se je usudio ovako reći: To samo ovisi o vašoj volji; vi ste gospodar svojega udesa. Treba da znate, da vas je znanost emancipirala, da vas je oslobodila od strašnoga udesa da budete majkom protiva svojoj volji.

Tako je ovaj nauk stao ulaziti ne samo u život gospodske ruke, nego je počeo silno zahvaćati i niže mase. Francuska je odavna postala pozorištem, gdje je smrt prije smrti stala kositi. Još natrag petnaest godina pisao je Deppe u „Revue Theologique“, da svake godine sbog toga nemorala propane u Francuskoj oko 200.000 poroda.⁹

Posljednjih godina ovaj otrov još se je više pomnožio i stao je zahvaćati i druge krajeve.¹⁰ U javnim listovima, liječničkim revijama najavljuju se sredstva najuspješnija. A da u mase lašnje zadje ova prijavština, tiskaju se brošure za najnižu cijenu. Tako nam Bureau veli, da ih u Francuskoj imade po 30, pače po 5 centezima. I to biva sve prosto i slobodno, a da se tomu ne protive ni zakoni, ni oni, kojima bi moralo stajati opće dobro na srcu.

Uopće more se reći, da je žena barometar javnoga morala. Žene su po svojoj naravi postidne, i ta postidnost jaki je oklop ženi protiva raspuštenosti. I dok je kod žene postidnosti, možemo slobodno reći, da kod nje imade i ćudoredja, ili barem

⁸ „Ligue de la regeneration humaine“. Sr. Bureau: La crise moral, Paris, Bloud et Cie editeurs, deveto izdanje 1908. str. 108.

⁹ Sr. Revue theol. br. 5. god. 1899. str. 455. — Beillot: Manuel de sociologie, Paris, P. Lethielleux Libraire editeur, str. 277.

¹⁰ Sr. „Sonntagsblatt“ koji u br. 15. od god. 1914. isporodjuje radjanje u Francuskoj i Njemačkoj, iz koje se isporodbe vidi, da je i ova zemlja u posljednje vrijeme krenula nizbrdica.

Na tisuću osoba rodilo se :

u Francuskoj:	u Njemačkoj:
God. 1850 — 26,7	God. 1842 — 42
1860 — 26,6	1881 — 38
1870 — 25,9	1901 — 36,9
1880 — 25,3	1907 — 33
1890 — 23	1910 — 30,7
1900 — 22	1911 — 30
1910 — 20	1912 — 29

ima svijesti čudoredja. No kada ta postidnost iščezne, onda mora da je kod nje propalo sve.

All propalost i razpuštenost žene u javnomu životu ujedno je i znak, da je cijelo društvo duboko palo. Jer kad propada i onaj, koga štiti jaki oklop postidnosti, što mora onda biti od onoga, koji nema tolike postidnosti?

A baš danas manjka ženi postidnosti. Moderna žena diže se bez ikakova stida i govori o onomu, o čemu ne bi smjela ni pomisliti, a kamoli javno govoriti. Tako je ovaj najgadniji pokret, što ga je u ljudstvu bilo, pod novim imenom neomalthusianizma našao u modernoj ženi najfanatičniju zagovornicu. Sada se naglasuju sloboda žene, prava njezina, oslobodjenje njeno itd., a ta sloboda, oslobodjenje i pravo svadjaju se na jedan jedini izraz: po nagonu živi, a radjaj kada te je volja.

„L' Emancipateur“, list radničke federacije, donio je god. 1904. govor gospodje Roussel smatrajući se sretnim, da tako duhovite riječi može pružiti svojim čitateljima. Pa što je u tomu tobože krasnomu i glasovitomu govoru? Poziv upravljen svim ženama da ne radjaju. „Allons toutes“, uzkliknula je, „o soeurs, allons sans hesiter vers ceux qui nous apportent aujourd'hui la grande doctrine liberatrice, la doctrine d'affranchissement de la Mair, qui nous rendra maitres de nos destinées“! a onda sam „Emancipateur“ nastavlja: „Pružamo drugovima ove riječi za čitanje, promišljanje, a najviše za djelovanje.“¹¹

To je sve znak, do kolike je nizine spao moral u javnomu životu. Kad tako jedna žena javno govori; kad se gospodja Vichery,¹² predsjednica nekoga društva za neradjanje, javno hvali, da je pomoću njezinoga društva zapriječeno 21 milijun poroda, pa kada javni listovi to sve daju svojim čitateljima na razmišljanje kao kakovu stvar veliku i uzvišenu, onda moramo reći, da je duboko u društvo zašla ova grdna rana.

Jednom sam se šetao sa nekim mladim dosta naobraženim čovjekom, pa mi se je glede toga ovako izrazio: „Ja pojmijem ženu kao nešto više, pa ne bi dopustio, da mi često i redovito radja djecu. To bi bilo ženu pojmhati kao živinu“! Dakle radjenje djece, stvaranje jednoga razumnoga bića, to je nisko,

¹¹ Sr. Bureau op. c. str. 108. Nota.

¹² Sr. „Naša Misao“ Sarajevo. God. XXIX. br. 2. i 3. str. 43.

to je živinstvo! I ovo je on rekao sa potpunom svijesti kulturnoga čovjeka! A onda nije čudo, da neke dame smatraju radjanje djece svojim poniženjem!

Drugom pako prigodom upitao sam nekoga isto tako mladog kulturnog čovjeka: koliko imade djece? A on mi je onda odgovorio: „Nemam nikakovo! Nisam lud, da bih djecu radjao!“ — Malthus je dakle uspio, valjda i preko svoje namjere, da se djelo zloglasnoga Onana raširi i da ono, što je proti naravi, što je najniže i najsramoćnije, bude dignuto do uzakonjenja, do dopuštenosti — pače do filozofskoga naziranja!

U našoj hrvatskoj domovini ova bolest nije bila poznata, izuzevši Slavoniju. Na žalost ona propada u tomu pogledu. Natrag nekoliko godina donosilo je ondjašnje „Hrvatstvo“ upravo porazne članke o Slavoniji i pozivalo rodoljube, neka bi se pružilo lijeka ovomu otrovu, da bi se spasio taj dio našega naroda.

I čuo se je odziv na taj glas, ali na žalost ne odziv, koji se zauzimalje da izliječi tu rak-ranu, nego da ju još više rasturje i po cijelomu narodu raširi. Taj odziv jesu mladi moderni ljudi, koji hoće da Hrvatsku modernizuju u novomu moralu i oslobode dogmata i vjerskih i moralnih, što nam dolaze od Rima — recte od sv. Evangjelja.

U posljednje vrijeme taj je odziv postao još smioniji i bezobzirniji. Dr. Spitzer, liječnik u Erdeviku, očito piše u „Lječničkom Viestniku“ o tim prijavštinama i upućuje na razna sredstva za spriječenje poroda.¹³

Pošto se dakle i u nas stalo pokušavati, da se ovakov nemoral obuče u tobože znanstvenu odoru i tako uzakoni u našoj domovini, mi ćemo se osvrnuti na sve tobožnje razloge, koji se za to iznose, i upozoriti ćemo na njihovu nišetnost i zavaravanje.

Promjena naravi.

Bog je stvorio svijet, a to je činjenica, koju razabiremo ne samo iz objave, nego i po samoj naravnoj spoznaji. Ovo svoje djelo nije Bog izveo slijepo, slučajno ili nekim besvjesnim nagonom. To bi bilo nisko pojmanje Boga. Nego On je

¹³ Sr. Lječnički Viestnik god. 1914. br. 12. str. 581. i dalje.

sve to uradio prema svojoj vječnoj zamisli, prema svomu vječnomu nacrtu.

Svaki naime umjetnik stvori si sliku svoga djela u pameti. To je ideja umjetnikova. Ona je kao nacrt, prema kojemu on svoje djelo izvadja. I kada on uzme u svoje ruke kist ili ino orudje i stane potezati crte, time on svoju ideju pretače u one crte, a ideja biva tako obučena u vanjsku, tjelesnu odoru. To je, rekao bih, inkarnacija ideje i time biva naš duševni nacrt ostvaren.

Naravno, kad je djelo utjelovljena naša ideja, da će ona s njega uvijek odsijevati.

Bog je umjetnik, koji se daleko diže nad umjetnike zemaljske. U njegovu vječnom razumu nalaze se razlozi svakoga bitisanja i života. Pa ako se mi klanjamo duhovima visokim radi njihovih zamisli, kako da se ne poklonimo ovom vječnomu Duhu, pred kojim su i najveći duhovi ljudski mala sjenka.

Ali kao što umjetnik zemaljski ne ostaje samo pri svojoj zamisli, nego ju i u djelo stavlja, tako je ovaj vječni umjetnik neke svoje zamisli hotio u djelo staviti. One riječi svetoga Pisma kod stvaranja svijeta: „neka bude“ znače potez kista u rukama vječnoga umjetnika, a u one crte salile su se njegove ideje i nastali životi i obstojnosti. Sašle su božanske ideje pod onu tjelesnu odoru, da ju ožive, da se u njoj utjelove! I one, koje od vječnosti u Njemu odsijevahu, sada se odrazuju i sa njegovih stvorenih djela!

Po ljepoti djela poznajemo ljepotu zamisli i visinu duha umjetnikova. Nepojmljiva visina duha Božjega lebdi nam pred očima, kada gledamo ovu divnu vasionu, ovu nedohitnu, utjelovljenu ideju vječnoga umjetnika!

Dok kažemo umjetnik, to razumijemo čovjeka svjesna. Samo umjetničko djelo svjesnost traži. Stoga kažemo, da umjetnik, kada nešto radi, mora da imade svrhu, zašto radi. Zašto je jedna crta, jedan zarez manji ili veći od drugoga, to imade svoj razlog kod umjetnika. Kad je vječni umjetnik stvarao ovu vasionu, on takodjer imao je razlog, zašto ju je stvorio. I najmanji potez njezin kao što i najveći ima svoju svrhu, svoj razlog. Čovjeka je stvorio Bog, da kao predstavnik prirode daje mu slavu i hvalu. No u čovjeku imadu razne posebne crte — to su njegove razne sklonosti. Jedna od najjačih sklonosti jest sklonost propagacije. Podržanje i proširenje roda ljudskoga nepo-

sredni je razlog tomu. Prema tomu sklonost samo je nužno sredstvo k ovoj svrsi.

Razum nam kaže, da je drugo sredstvo a drugo svrha. Sredstvo nije radi sebe, nego radi svrhe, stoga s mo po sebi ne bi imalo vrijednosti, van u koliko ima u sebi sposobnosti, da dovodi k svrsi. Pa ako ne bi imalo ove sposobnosti, onda bi bilo ono suvišno, a niti bi imalo kakova pozitivnoga dobra — bilo bi ludo! Poslužimo se jednim primjerom:

Kuća je sredstvo za stanovanje, a ljudima je stan nužno i potrebno sredstvo za sačuvanje života. Kada bi ljudi gradili kuće, a ne bi u njima nikada stanovali, onda bi to djelo bilo suvišno; i kad ne bi kuća bila sredstvom za sačuvanje života, to bi se promijenila njezina narav. Pače onda bi ona postala sama sebi svrhom, a to bi bilo bezumno. Čemu će te kuće? Zar da tako samo stoje?

I sklonost k propagaciji kao sredstvo u toliko će biti vrijedno i dopušteno, u koliko ide k postignuću glavne neposredne svrhe — da se rodi čovjek. Bez toga ova sklonost prestaje biti sredstvom i gubi svoju vrijednost; jer kada ona nije sredstvom, onda je izgubila svoju narav, onda je prestala biti etički dobrom — postala je zlom.

Po nazoru neomalthusianizma upravo ovo biva. Sredstvu je dignuta njegova narav i postavilo ga se svrhom. Time je porušen rad naravi, koji u prirodi vlada, a to ne može biti nego jedno veliko moralno zlo.

Nikakov umjetnik ne trpi, da se u njegovo djelo dira i da se na njemu nove crte potežu. To bi značilo osakaćivati i iznakazivati umjetnikovo djelo, a djelo lijepo na diku je njegovu roditelju, kao što je i djelo osakaćeno i iznakaženo njemu na sramotu; a nitko ne će da po svomu djelu bude osramoćen.

Ovo pogotovo mora vrijediti o vječnomu umjetniku. Umjetnik zemaljski uvijek je čovjek, pa kao takav uvijek je manjkav, pa bio on inače i najgenijalniji. No Bog, vječni umjetnik, niti je manjkav, niti tvori djela nesavršena. Iz njegove ruke sve je izašlo dobro — et vidit Deus quod esset bonum.¹⁴

Pa ako umjetnik zemaljski ne trpi ispravaka na svojem djelu, koje ipak mora uključivati kakovu takovu nesavršenost,

¹⁴ Gen. 1, 10, 12, 18, 21, 25.

kako li će trpjeti umjetnik vječni, da se ruši sama narav njegovih djela? Svaka takova promjena atentat je na njegovu vječnu zamisao i na realno ostvarenje njezino. Kod umjetničkih djela ljudskih potegnuti jednu crtu drugčije nego ju je umjetnik potegao, još ne znači posvemašnje poništenje onoga umotvora. Ipak nešto ostaje, što sjeća na vještinu umjetnika. Ali takav postupak kod djela vječnoga umjetnika nužno vodi k poništenju samoga djela i cijele zamisli njegove. Takova naime promjena znači promjenu ne u kakovoj nuzgrednoj crti, nego promjenu u samoj naravi. A narav je bit umotvora. No između biti i nebiti nema nešto srednjega. Mora dakle da bude ili umotvor ili porušenje njegovo. Promijeniti umotvoru narav znači unijeti poništenje i smrt. No to ne može biti dobro ni dopušteno! To mora da bude grijeh — etično zlo!

Nietzscheizam u praksi.

Svi smo čuli za Nietzschea.¹⁵ To je zloglasni filozof, koji je dosta svoga života u ludnici proveo. Pa ipak on je mnogima ideal u praktičnomu životu!

Za njega ovaj običajni, naravni moral ne postoji. To je sve nešto izvrnuto i patvoreno. Drugčiji je sasvim „pravi“ moral, a to je Nietzscheov moral. Prvi ljudi naime dijelili su se na veće, jače, silnije i na slabije. Ta slabost bila je i duhom i tijelom. Jači, kao okretniji, gospodarili su i izrabljivali slabije u svoju korist. Ideja dobra i zla moralnoga i onda je vladala, ali onda je imala svoj zdravi smisao. Sve ono, što je bilo učinjeno sa strane jačih i snažnijih, bilo je dobro; a naprotiv bilo je zlo sve sa strane slabih i potlačenih. Prema tomu moralno dobro bilo je sila i tlačenje sa strane većih i snažnijih.

Eto to je moral Nietzscheov! To je njegov „zdravi“ moral. Ali ovi „slabiji“ videći se u takovim nevoljama i da su poput robova samo plijenom ovih „većih i jačih“ Nietzscheovih ljudi, stali su se pomalo buditi. Mržnja se je stala razvijati u njihovu srcu prema svojim tiranima. A onda naravno da su se stali zamjenjivati i objekti ideje dobra i zla. Tako su počeli nazivati plemenite zlima, a sebe dobrima. Kao nužna posljedica bilo je to, da su sva djela dobrih i plemenitih postala zla i nemoralna djela, dočim njihova djela postala su moralna i dobra. Tako

¹⁵ Nietzsche Friedrich Wilhelm 1844—1900.

jedino možemo razumjeti, zašto svijet drži pasivne krjeposti do-
brima. Poslušnost, poniznost, uzdržavljivost itd. to sve ili slo-
bodu steže, ili čovjeka poništava u samomu sebi, pa ipak da
su to krjeposti! Kako je to moguće! Ali eto Nietzsche je ri-
ješio taj neugodni rebus!

Ovu nepravilnost treba promijeniti i povratiti idejama dobra
i zla njihovo pravo značenje. To će reći: moramo ići za tim,
da nam opet postane dobro sila i izkorišćivanje drugoga. Neka
padaju niži i slabiji, a neka se diže jači i silniji — neka se diže
nad čovjeka! Stoga veli njegov Zarathustra: e come un vento
voglio un dì soffiare su di essi e col mio spirito spegnere il
loro: lo esige il mio avvenire!¹⁶

Dr. Bazala¹⁷ veli, da se je krivo Nietzscheu pripisivao
niski utilitarizam, jer namjera je njegova, da se život uopće po-
ljepša i unaprijedi, a ne da pogoduje prostomu utilitarizmu.
„Njegova je nauka, nastavlja on, doista u spoznajnom i čudo-
rednom pogledu skeptična, ali se upravo tim uzdiže nad plitki
egoizam i anarkizam Stirnerov, jer postavljajući život kao naj-
viši cilj zamišlja taj cilj obćeno.“

Ne ćemo reći, da Nietzsche nije taj cilj obćeno zamišljao
ali ne pomaže zamišljanje, kada ga njegovo izvadjanje pobija,
Načela, koja Nietzsche postavlja za unapredjenje života prema
njegovu uzoru „nadčovjeka“ s onu stranu dobra i zla, nužno
uključuju nizki utilitarizam. Jer kako da poljepšamo život? Pri-
mjenom Darwinovih načela o selekciji. Treba borbe, u kojoj ima
pravo na život samo onaj, koji je jači. Stoga Nietzsche radi
„daljnjega budućega“ kliče:

Rat i odvažnost učinili su više velikih djela nego ljubav
k bližnjemu. Vi velite, da dobra stvar posvećuje rat? A ja vam
kažem: dobar rat posvećuje svaku stvar. Slabići i izrodi neka
propanu; treba im još i pomoći k tomu. Što pada treba još i
porinuti. Radije vam savjetujem preziranje bližnjega i ljubav k
najdaljemu. Ne šteti bližnjega svoga.¹⁸

Dakle ne šteti bližnjega, preziri ga, porini ga, udri ga,

¹⁶ Nietzsche: „Ecce homo“, prijevod Alda Oberdorfera, izd. braće
Bocca 1910, str. 32. Vidi svojstva „gospodskog“ i „ropskog“ morala kod
Nietzschea: „Jenseits von Gut und Böse.“ Leipzig. 1905. Druck und Verlag
C. G. Naumann str. 239.

¹⁷ Povjest Filozofije svez. III., str. 229.

¹⁸ Vidi Bazala I. c.

jer u ratu nije grijeha i jer rat svako sredstvo posvećuje; slabi neka propada, da se poljepša život, da se podignu viši ljudi.

Ali svaki čovjek hoće da ostane na životu. I jer svaki hoće da to poljepšavanje života u sebi ostvari, stoga će svakoga rušiti, koji mu stoji na putu; svakoga će jesti i proždirati, koji bi mogao biti od koristi za unapredjenje njegova osobnoga života. Tako Nietzscheova načela u praktičnom životu nijesu drugo do niski egoizam. Pače i sam Nietzsche ovaj nam egoizam spominje: *der Egoismus gehört zum Wesen der vornehmen Seele, ich meine jenen unverrückbaren Glauben, das einem Wesen, wie wir „sind“, andre Wesen von Natur unterthan sein müssen und sich ihm zu opfern haben.*¹⁹

Taj egoizam još je bezočniji kod Štirnera,²⁰ Ni za njega ne postoji kakov moral ili pravo: njegovo osobno bivovanje jest i moral i pravo! Stoga čovjek, ili bilo koji život, za nj nije drugo nego sredstvo za njegovu existenciju. Za to on uopće sve ljude smatra svojom hranom, a društvo ljudsko ne postulatom ljudske zadružne naravi, nego mu je nužda, gdje njegov „ja“ svoju hranu nalazi. „Moj saobraćaj sa svijetom sastoji se u tomu, da ga uživam, za svoj užitak potrošim.“²¹ „Ich diene keiner Idee, ich diene keinem höhern Wesen, ich diene keinem Menschen mehr, unter allen Umständen gehöre ich bloss noch mir.“²² Dakle za njega nema nikakove više ideje, niti kakova višega ili jednakoga bića, za nj postoji samo njegov ja, i samo vlastita korist!

Naravno da nas ovaj nauk napunja nekim strahom. Čini nam se, da stojimo pred nekom užasnom zvijeri, koja nepojmlje, što znači dobro, ni pošteno, i koja ne poznaje prave vrijednosti ljudskoga života, kako je nemilosrdno raščeljustila žvale da sve proždere. Ali kad ovu nauku omjerimo prema svijesti cijeloga čovječanstva, onda nam se čini, da pred sobom vidimo strahovitoga ludjaka, kako sa sobom mlati, i kako ga treba sbog bjesnila u gvozdenu ludjačku košulju obući, da ne bi komu naškodilo.

Ali na žalost i ako su načela Nietzscheova bezumna, te ih ljudi uopće osudjuju, ipak često puta nisu daleko od njih u

¹⁹ *Jenseits von Gut und Böse*, str. 252.

²⁰ *Stirner Max*, pravo mu je ime Schmidt Kaspar, 1806—1856.

²¹ *Vidi Bazala: Povj. Filoz. sv. III. str. 155.*

²² *Vidi „Hrvatska Straža“ god. V., sv. II. str. 155.*

praktičnomu životu. Tako uvode kontradikciju u sebi samima između umnoga shvaćanja i praktičnoga djelovanja.

Ali moderna kultura još je dalje pošla. Ona je naime najniži i najgadniji Nietzscheizam obukla u odjeću samilosti, ljubavi i uopće altruizma. U takovoj odori biva onda pristup slobodan i nezapriječen i najnižemu nemoralu. Nešto slična je učinio i dr. Spitzer. Najniži nemoral obukao je u lijepe riječi samilosti i ljubavi altruističke. Njegov neomalthusianizam izgleda nevještu čovjeku kao plod milosrdja i ljubavi prema trpećemu čovječanstvu, a u sebi nije drugo nego grubi Nietzscheizam. Nietzscheov čovjek hoće da orobi i da izda svakoga, samo da uveća vlastitu silu i snagu, da tako postane nadčovjek. Spitzerovo milosrdje i uopće neomalthusianistička ljubav sastoji u pribavljanju tjelesnoga užitka na štetu poroda. Jamačno je i sam Nietzsche bio nešto idealniji u svomu ludilu od ovih branitelja najgrubijega egoizma u europskomu fraku i rukavicama.

Poniženje čovjeka.

Svaki je grijeh poniženje čovjeka, ali ovaj grijeh unosi u nj osobito poniženje, jer je on po svojoj naravi nešto gadno, nisko, a time i nešto ponizujuće. A evo zašto.

Mi u ovomu universumu opažamo život. Zaista mi neznamo, što je život; on je pred nama jedna nerazumljiva tajna, koju niti najveći umnici ne shvaćaju. Ali on jest! Tu je! Malo zrnice bačeno u zemlju gnjije i rastvara se, ali dok ono gnjije i dok se rastvara, ujedno se razvija u novi život, i ondje, gdje smo vidjeli prividno poništenje života, upravo je nastao novi, bujniji život. One latentne životne sile ondje su se probudile i pošle su k svomu savršenstvu, a to se zove život.

Takav život opažamo i kod živine, ali u mnogo većoj mjeri, jer ona ne samo što jest i što žive vegetativnim životom, već ona i vidi, i čuti — dakle sjetilno opaža i spoznaje. Svakako već u ovomu stepenu života opažaju se tragovi duševnosti.

Ali kod čovjeka je životna snaga još veća, stoga je i njezino djelovanje veće. Čovjek ne samo da žive, da čuti, da opaža, nego on razumije, t. j. — on vidi proporciju između subjekta i objekta, vidi razloge, zalijeće se u visine i prostore, što ih samo razum shvaća, i pita: zašto? kako? itd.

U ovom stoji visina čovjeka!

Velika je priroda, velika je cijela vasiona, ali je veći čovjek, koji sve ovo svojim duhom obuzimlje.

Svaki život nužno traži djelovanje. To je narav, to je bit života; niti si možemo zamisliti život bez djelovanja; a to će reći, da one latentne životne sile razvijaju se idući k svomu cilju — k savršenstvu i svojoj potpunosti.

Ali da životno djelovanje dodje do svoga cilja, mora da imade jedno pravilo, po kojem ono djeluje. I to pravilo mora biti stalno, nepromjenljivo, inače bi se ona razvojna snaga pojavljivala u raznim, oprečnim pravcima; i umjesto da dovede do savršenosti života, ona bi taj život još i poništila.

Stoga vidimo, da se biljka vazda u jednakim okolnostima istim pravcem, pače istim korakom razvija. I za ono zrnce, koje mećemo u zemlju, možemo već unaprijed sa stalnošću kazati, kako će se razviti, i koje će faze proći. To isto možemo jednako ponoviti i o onomu lanjskomu sjemenu i predlanjskomu, pa i natrag idući 1000 godina i više. Sve to potvrđuje nam gornju nauku, a ta jest: jedno je samo pravilo života u onomu zrcnu kao i u svim njegovim vrstima, prema kojemu njegova snaga i djeluje.

Ovo vrijedi i o svemu drugomu, pa vrijedi i o čovjeku. Mora i on posjedovati jedno stalno, nepromjenljivo pravilo, prema kojemu se ima stalno i postojano razvijati njegov život, da dodje do svoje savršenosti.

A koje je to pravilo za čovjeka?

Ono, što je za svaku stvar pravilom. A za svaku stvar pravilom je ono, što je u njoj najviše, t. j. ono mora biti pravilom svakoj stvari, što obuhvaća njezin cijeli život, i što svojom izvrsnošću i snagom stoji nad njezinim životom uključujući u sebi svu njegovu snagu.

To je najviše u svakoj stvari!

Nego sada nastaje pitanje: a što je ono, što je najviše u svakom biću?

To je njegova narav!

Narav je ona, koja radi, djeluje, koja razvija svoje latentne sile. Ona virtualno u sebi sadržaje cijelo biće i sve njegove prednosti. Tako je kod biljke pravilom njezina vegetativna forma, kod životinje sensitivna, jer to je ono, što je u njima najviše — to je njihova narav.

Jednako moramo reći i o čovjeku, da je pravilo njegovu djelovanju njegova narav; a njegova je narav razumna, pa što je god u slogi sa tim razumnim pravilom, biva usavršenje njegovo, a što je god protiva njemu, mora biti pogrdjenje, pa i poništenje čovjeka samoga.

Mi u sebi čutimo i nižu stranu. To su niži, tjelesni poticaji. I ako ovi poticaji imaju svoj izvor u apetitivnoj naravi nižih moći, ipak te moći nisu neovisne, nisu same za sebe niti su sebi samima pravilom. I one moraju biti pod jedinstvenim pravilom — dakle moraju biti u ruci razuma, da ih on rukovodi i da im mjeru pokazuje, koja se pristoji za čovjeka razumna. Duh ljudski mora prema ovim poticajima biti ono, što je Alexander Veliki bio svomu konju bukefalu: kad je njega mladi Alexander zajašio, tako je zagospodario uzdom nad njime, da je postao od bijesna hata proslavljeni historički konj. I čovjek mora tako zagospodariti svojom nižom stranom, svojim strastima. One su nešto niže, živinsko, pa ih treba obuzdati jakom uzdom, a ta je uzda razum. To će reći: naše razumno svijetlo mora prožeti, mora — da tako kažem — poduhoviti svaki i najmanji naš čin. To je razlog, zašto se sramimo svakoga našega nižega čina, kada se otimlje svomu pravilu. To je pače razlog, zašto se sramimo i najmanjega nižega ganuća, koje i preko naše volje biva, jer nas ova ganuća sjećaju živinstva u nama i da bi nas u to živinstvo mogli baciti.

Moderni pokret odbija terete, koje razumna narav nalaže, a traži samo udovoljenje strasti, putenosti. Time postavlja sjeltilnost, putenost da bude pravilom djelovanja čovjeku. Ali takova je narav životinje! Dosljedno ovaj moderni pokret baca čovjeka sa njegove visine razumnoga bića u nizinu nerazumne životinje.

A to je ono, što ponizuje čovjeka. To je ono, što se ne može dostatno žigosati ni sa riječju „gadno“.

Moderni harem.

Zloglasni Haeckel veli, da Isus nije poznao vrijednost žene. Njegov nazor o ženi da je običajni istočni nazor, koji je ženu ponizio. Stoga, veli, da Isus i zove drugovanje sa svojom ženom nečistim drugovanjem ili sramotnim odnosom.²³

²³ Haeckel Ernest, u svojem djelu: Die Welträtsel, Krönerova naklada u novo revidiranom izdanju od god. 1908. str. 164. „Christus dagegen lag

Naravno ovakove blasfemije na svetu osobu Isusovu i na njegovu zdravu i uzvišenu nauku mogle su poteći samo od čovjeka, koji je sve samo ne ozbiljan učenjak.

Ali Isusov nauk tako je jasan, tako svijetao i uzvišen, da se visoko diže nad niske psovke čovjeka, koji nema duševne snage, da pojmi visinu evangejsku.

Isusov nauk o ženi nije istočni nazor, koji ženu poništava. On sasvim oprečnim putem ide, nego je stari svijet išao. Znade se, da je prije Isusa žena bila potištena i robinja. Bila je čovjeku sredstvom za blagostanje, službu i uživanje. Zar nije i kod najkulturnijih naroda bilo tako? Je li uopće žena bila uznesena do muža u dostojanstvu, cijeni i pravima?

Isus je promijenio nazor svijeta silom svoga božanskoga svijetla. Prema tomu svijetlu žena je jednaka čovjeku svojim bićem. Stoga kršćanstvo daje ženi ista prava kao i mužu, ali samo u smislu njezine društvene zadaće. Radi toga ropstvo žene ili bespravna podređenost njezina mužu jest povrijedjenje tuđega strogoga prava — jest nemoral, grijeh!

Otdada vidimo ženu ujedinjenu svojem mužu, jerbo je njemu jednaka i pozvana da s njime sreću dijeli; on ju meće u svoje srce i svoju dušu, a žena isto tako prema mužu razvija svu svoju nježnost. Interesi i vremeniti i interesi samoga duha postaju im zajednički, jedni su obojima. I ovo jedinstvo nije samo jedan savjet, ili jedan filozofski nazor, koji sobom ne nosi strogu dužnost. To je čista nauka nebeska, koja nameće dužnost, a koju je sv. Pavao snažno izrazio ovim riječima: „Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea.“²⁴ Tako je žena po Isusovu nauku došla do svoje visine, do svoga ideala.

Iz cijeloga sistema evangejskoga slijedi najjasnije, da odnos između muža i žene ne smije biti izkorišćivanje. To bi bilo nisko i ogavno, a tu niskoću ne može dopustiti onaj, koji je došao, da nas iz niskoće izvede. Stoga kod njih odnos drugovanja mora da polazi iz višega načela, a to je upravo načelo ono, koje jih ujedinjuje i čini jednom osobom. To je sveta ljubav!

Upravo radi toga i ne smijemo reći, da je ženidbeni odnos diese Anschauung ebenso fern wie fast dem ganzen Altertum; er teilte die allgemein herrschende Anschauung des Orients, dass das Weib dem Manne untergeordnet, und der Verkehr mit ihm „unrein“ sei.“ — ²⁴ Eph. 5, 25.

nešto niska, griješna. Pogrdjuje i ženu i muža, pogrdjuje ženidbu, kao sakrament, onaj, koji govori o nečistoći ženidbene zajednice. Ženidba mora biti sveta, pa i drugovanje dviju duša sa svim svojim dužnostima mora biti sveto. Ondje samo gdje je niska eksploatacija, gdje je trgovanje puti za časovite, prolazne ugodnosti; ondje, gdje nema ljubavi prave i trajne, koja ujedinjuje duše, samo ondje nalazi se nečistoća.

Da se je Haeckel okrenuo oko sebe i na bliže pogledao baš na ovo moderno vrijeme, vidio bi istinu, koju smo, sada ustvrdili. Morao bi priznati, ako ima i malo iskrenosti, da ondje, gdje je Isusova nauka zabačena, žena opet pada k poniženju, k ropstvu.

Zar nam nije očiti tomu dokaz neomalthusianistički kurs, o komu tako zanosno dr. Spitzer govori? Taj kurs ne promatra ženu sa višega, idealnoga stanovišta ljubavi. Naprotiv žena je sredstvo za izdovoljivanje svoga egoizma. Stoga onako upadljivo govori dr. Spitzer o tjelesnom „uživanju“, kada prosudjuje sredstva za zapriječenje poroda. — Dakle ženidba je neka vrsta izrabljivanja, izkorišćivanja, izdovoljivanja. Žena je sredstvo čovjeku, a čovjek sredstvo ženi! I kada toga izrabljivanja ne bi bilo, morao bi prestati i razlog zajedničkog života, jer zato čovjek ženu ljubi, što sebe ljubi, a žena zato čovjeka ljubi, jer sebe ljubi.

Nu ovo je već u svomu početku zlo i nemoralno. To znači zaniijekati jedinu vezu, koja dvije duše mora trajno spajati pogledom na njihovo razumno dostojanstvo i socijalne dužnosti. Naravno da time ženidba prestaje biti ženidbom.

Po kršćanskomu je nazoru vjernost i jedinstvo između zaručnikâ neslomljivo, jer je neslomljiva ljubav, koja ih veže. I vjernost i zajedništvo postulat su nužni ljubavi! Stoga vidimo sljedbenika nauke evangjeoske kako je nerazdruživ sa svojim drugom i u sreći i u nesreći. S njime se raduje i veseli, s njime plače i tuguje. Njegova radost i njezina je radost, a njezina bol je i njegova bol. Može čovjek pasti u nevolju, može u najtežoj boli uz postelju biti prikovan; svaki će drugi pobjegnuti ostavivši drugoga njegovoj bijedi sama, ali zaručnik ne će ostaviti svoje zaručnice, a niti zaručnica svoga zaručnika. Sljedbenik evangjelja i onda, kada najgadnije strasti u njemu planu, ne će odljeliti svoga srca od svoje druge, a niti ona od njega, pa će napast prezrijeti i vjernost svomu drugu sačuvati, jer kršćanstvo

nije strast, nego ljubav. Kako li je idealna obitelj u svijetlu sv. evangjelja!

Do sasvim protivnih zaključaka mora doći moderni kurs. Jer ako ja gledam samo na sebe, ako žena mora biti za mene sredstvo putenosti, zašto da dijelim njezine nevolje i bijede? Zašto da budem prikovan uz njezinu postelju i da ju gledam, kako na pô mrtva izdiše? Zašto da čuvam moju misao i moje srce samo za nju, koja ne može biti više sredstvom mojoj ugodnosti? Zašto da ne tražim drugu, za to zgodniju?

Ovo što smo rekli o mužu, jednako vrijedi o ženi.

A što slijedi iz te moderne nauke?

Da žena mora biti robinjom čovjeka. Žena je slabija snagom tijela, pa u toj borbi izrabljivanja ona mora podleći, a to će reći: mora postati sredstvom čovjeku — mora mu biti robinjom.

I baš to je razlog, da svi oni, koji su propagatori neo-malthusianističkoga kursa, ujedno su i gorljivi zagovornici rastave ženidbene.

Čovjeku se gadi, kad pomisli na raskalašenost istočnjaka. Njihovi haremi oznaka su njihova razpojasanoga duha. U čovjeku se podižu valovi prezira, gnjeva i osvete, kada vidi na slikama, kako nesmiljeni osmanlije vode postidne kršćanske djevojke povezane, da ih predadu svojim gospodarima, kao plijen njihove razbludnosti. Naš gnjev i prezir ublažuje samo misao, da je to davno bilo, kada su turci harali po našoj zemlji, i da su ona vremena već davno prošla.

Ali treba se sjetiti, da imade i novi turcizam, koji pod koprenom kulture unosi harem u svetost obiteljskoga života — turcizam, koji razpojasanost unosi u cijeli javni život preko poništene obiteljske ljubavi. I kada vidimo njihove korifeje, kako se licemjerno pričinjaju i pod nekom znanstvenom formom bez ikakova stida stiču sljedbenike najgadnijemu bludu, snebivamo se u čudu. A što još više boli, taj turcizam nije prošao, nego on baš danas žive, kada ljudi ističu napredak i prosvjetu!

Jadna li je takva prosvjeta! Harem u obiteljskom životu!

Nedosljednost.

Uopće kod svih modernih država kodificirano je kao zločinstvo ubojstvo vlastitoga djeteta, i ako ono još nije rodjeno. Taj zakon je i razložit i potrebit, jer dijete, i ako je još u utrobi svoje majke, ipak je čeljade — čovjek. A čovjeka niko ne smije

poništiti, nego samo Bog, koji je gospodar života i smrti. Tu ispravnost priznaje i dr. Spitzer kada veli, da se punim pravom smatra kažnjivim činom svaki forsirani abortus. A da tako shvaćaju uopće svi ljudi, jasno nam je iz opće kodifikacije.

Ipak moderne kodifikacije ne smatraju malthusianizam takovim zločinom, pa stoga nisu ni posebnoga paragrafa u kazn. zakoniku za nje ustanovile. Pače cijela neomalthusianistička propaganda biva bez ikakove zapreke od strane državnih bilo zakona, bilo organa. Za njih je sve to, rekao bih, nešto dopustljivo i dobro, ili barem indiferentno. Inače ne možemo razumjeti one oglase, kojima se preporučuju u novinstvu razna sredstva, i one knjižice, u kojima se širi nemoral, kada to državni zakoni ne bi pretpostavljali kao dopustljivo. A i dr. Spitzer, dok je onako rekao o forsiranomu abortusu, odmah zatim o neomalthusianizmu ovako nastavlja: „ali zapriječjenje začeca ne može da bude kažnjivo“.²⁵

Nama se ovakovo shvaćanje čini jako površno, jer ne vidimo razlike u jednomu i drugomu činu pogledom na njegovu etičnu zlu stranu i kažnjivost, koja tomu zločinu odgovara. Mi ne vidimo razlike u jednom i drugom činu, pa stoga kažemo, da onaj koji tvrdi, da je slobodno zapriječiti začeca poroda, taj bi dosljedno morao dopustiti i ubijstvo poroda, ili, kako bi dr. Spitzer rekao, forsirati abortus. A takodjer i onaj, koji niječe slobodu i dopustljivost ubijstva poroda (forsirani abortus), taj mora dosljedno zanijekati i dopustljivost zapriječjenja začeca. Pa ako jedno nije kažnjivo, onda nije ni drugo; naprotiv ako je prvo kažnjivo, mora biti i drugo kažnjivo. Da, i jedno i drugo mora biti nemoralno i zločin, ili pako oboje nešto dopustljivo i dobro, a nipošto zločin.

Neomalthusianci ne kažu nam razloge za ovakove svoje tvrdnje. Svakako mora da pretpostavljaju u ovim dvjema činima veliku razliku — a ta jest:

U forsiranomu abortusu radi se o uništenju jedne existencije nove, jednoga života. Dijete u utrobi svoje majke već je jedna nova individualna existencija različita od nje. To je već jedna osoba savršena i kao takova ima svoja posebna prava, kao što ih imade svaki čovjek. Pa kao što bi bilo ubijstvo čovjeka nemoralan i nedopustljiv čin, jer je to rušenje tudjega prava, tako isto mora biti nemoralan i nedopustljiv

²⁵ Lieč. Viestnik str. 582.

čin ubiti začec u utrobi majke. Pravo kao pravo nije različito za to, što su različite osobe, koje su nosioci toga prava. Dosljedno ne može biti povrjeda toga prava u raznim osobama različita pogledom na čudorednost. Pa ako je ono jedno povrjeda tuđega prava, onda jednako mora biti i ovo drugo.

Ali svega ovoga nema kod neomalthusianističke uporabe. Tu još nema nove existencije, naime nema novoga života, ni nove osobe. A samo osoba je nosioc i, s druge strane, temelj naših dužnosti da poštujemo ona prava. I kada tu osobe nema, onda tu ne može biti nikakvih prava povrijedenih, a niti u drugoga može biti dužnosti da na ta prava pazi i da ih nepovrijedi. Jednostavno dakle vlada ovdje sloboda!

Valjda su ovo razlozi, na kojima se osniva dopustljivost ovakovih niskih čina! A valjda je to razlog i današnjoj legislativi, što ovakove čine ne ubraja u svoju kriminologiju. Dr. Spitzer i ne iznosi razloga onoj tvrdnji. Valjda i on drži ovaj gornji razlog, premda ne govori o njemu, jer možda misli, da se on sam sobom razumije.

Svakako na njima je dužnost, da nešto jasnije reknu i da jasnije istaknu svoj razlog, pa ako ga nismo pogodili, to je njihova krivnja.

Nu ako je gori spomenuti razlog upravo njihov, onda kažemo, da on ne vrijedi, a uz to znak je njihove površnosti duha, radi koje nisu mogli zaći u dubinu pravoga razloga.

Mi ne kažemo, da dijete u utrobi svoje majke nije novi život i nova existencija. Znademo, da je taj novi život prava i potpuna osoba. Kao takova ona je nosioc svijuh naravnih prava, koja posjeduju već rođeni ljudi. Stoga nitko ne smije začeto dijete prisiliti, da stupi u vanjski život, kada taj život ne bi moglo u svijetu nastaviti. Takovi čini bili bi povrjeda tuđega prava. Kršćanstvo je dalo odličnu cijenu djetetu. Stoga je tolika briga sv. Crkve, da se djeca po mogućnosti i u utrobi svoje majke krste, ako je pogibelj, da umru prije nego na svijet dodju. O kako infanticidium starih pogana u žalostnoj slici izgleda prama ljepoti kršćanskoga nazora o porodu! To nije drugo nego grdna, užasna noć prema najsajnijemu danu!

Dijete dakle začeto imade svoju osobnost i svoja prava. Ali pitamo mi: Tko je dao djetetu njegovu osobnost? Tko je dao djetetu, kao osobi, sva njegova prava? Zar je slučajno dijete palo i stalo da žive? Slučaja nema, pa ništa ne može

po njemu na život ni doći. Ali ako slučaja nema, ne može nikakova ni prava dati onomu, koji već život posjeduje.

Tko je dakle dao istom začetomu djetetu njegovu osobnost i sva prava, kojih je ljudska osoba nosioc?

Odgovor je lak i jednostavan: Narav! Jer da naravi nije bilo, ne bi ništa bilo — ni osobe, ni njezinih prava.

Nema sumnje da svaka osoba ima onoliko prava, koliko ima bivovanja (existencije), a toliko je bivovanje jedne osobe, koliko ju ona narav traži. Narav je onda uzrokom i osobe i njezinih prava, jer ona traži, da osoba bude i da bude nosioc odnosnih osobnih prava. Tako biva, da prava osobe nisu različita od zahtjeva naravi, da osoba bude i da bude nosioc njihov. Pa ako je plod u utrobi majčinoj kao osoba nosioc svojih prava, to isto moramo reći, da je još prije začeca narav nosioc svojih prava, a ta su zahtjev nove existencije i svih njenih osobnih prava. Pravo je osobno veliko, ali i pravo naravi je veliko. Pravo naravi je više i snažnije, ukoliko narav sve osobe skupa u sebi uključuje. Mi stoga ne razumijemo razliku između forsiranoga aborta i neomalthusianističkoga djela.

Ako dakle oni vele, da je nemoralan i kažnjiv čin ubiti dijete u utrobi materinoj, onda pogotovo moraju reći, da je nemoralan i kažnjiv čin zapriječiti začeca djeteta. U prvom slučaju šteta je nanescena pojedincu, a u drugom slučaju šteta je nanescena samoj naravi. Obratno pako: ako nam vele, da je zapriječenje začeca nekažnjivo i moralno djelo, onda moraju takodjer reći, da je i forsirani abortus nekažnjivo i moralno djelo. Stoga je dosljedan bio Josip Renaud, kada je natrag nekoliko godina pisao: mi napokon tražimo oficijelno pravo na abortus. A god. 1906. neki liječnik u Francuzkoj izdao je i jednu knjigu, kojoj je dao naslov „Le droit à l'avortement“.²⁶

Svakako neomalthusianci imali bi povući potpune konsekvencije svojih zasada, a ne stati u svedjernoj nedosljednosti.

Gospodine Spitzeru, vi sa svojim drugovima velite nam: ne smije se ubiti dijete u majčinoj utrobi, a ipak velite pače učite sa svojim drugovima: slobodno je ubiti narav, koja daje život djetetu: Kao da dijete bez naravi može biti? Kao da nije barem jednako zlo poništiti uzrok, koliko je zlo poništiti i učinak njegov.

(Svršit će se).

²⁶ Bureau: La Crise morale, str. 106.

